

Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant (1906–1910) Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai

Mirosława Kozłowska

*Ščecino universitetas, Ščecino
universiteto Polonistikos ir
kultūros institutas,
al. Piastów 40b, 71-065 Szczecin*

Straipsnyje analizuojama Nunos Młodziejowskos Vilniuje įsteigto teatro (1906–1910) veikla, aptariamas jo repertuaras, ryšiai su publika, pateikiami teatro spektaklių vertinimai, atsispindintys to meto spaudoje, taip pat ir satyriniuose laikraščiuose, analizuojamos priežastys, privertusios N. Młodziejowską nutraukti savo vadovaujamo teatro veiklą.

Raktažodžiai: teatras, repertuaras, publika, kritika, satyrinė kritika

Nuna (Maria Antonina) Młodziejowska gimė 1884 m. lapkričio 11 d. Žitomire dvarininkų šeimoje, mirė 1958 m. sausio 23 d. Poznanėje. Mokėsi Krokovoje ir Aukštuosiuose A. Baranieckio moterų kursose. Vaidybos meno mokėsi pas Wandą Siemaszkową Krokovoje, vėliau – Dramos klasėje prie Varšuvos muzikos draugijos. Debiutavusi Krokovoje, 1904–1905 m. sezoną vaidino Poznanėje. 1905-ųjų rudensį vaidino keliaujančioje Wandos Siemaszkowos trupėje, su kuria lankėsi ir Vilniuje. Po metų, sutelkusi savo finansinius išteklius, pradėjo vadovauti nuolatiniam lenkų teatrui Vilniuje ir vadovavo keturis sezonus – oficialiai iki 1910 m. vasario 10 d. Nuo 1908 m. teatrui vadovavo drauge su vyru – aktoriumi ir režisieriumi Bolesławu Szczurkiewicziumi, už kurio ištekęjo 1908 m. liepos 25 d.

Lenkų teatrinio gyvenimo pradžia pirmajame XX a. dešimtmetyje daugiausia jau aprašyta¹, todėl trumpai priminsiu esminius faktus. Daugiau dėmesio skirsiu išlikusios „teatro atminties“ klausimui – tos atminties, kurią išsaugojo spaudos publikacijos. Ypač įdomią vietą čia užima satyriniai leidiniai. M. Młodziejowskos teatro atveju būtent „Bomba“ ir „Plotka Wileńska“ („Vilniaus paskalos“) pateikia išraiškiausiai ir artimiausiai tikrovei to meto teatrinio gyvenimo vaizdą nei išlikusios Emilios Węslawskos, Wojciecho Baranowskio, Benedykto Hertzo, Stanisława Cywińskiego ir kitų recenzijos bei teatro ataskaitos. „Kreivas satyros veidrodis“ paryškina paveikslą, leidžia patikrinti nuomones, atskleisti teatro „dvaro“ kritikos nutylėjimus, nes kritika svyravo tarp dalykiško įvertinimo pareigos ir baimės pakenkti lenkų teatrui.

1906 m. rugpjūčio mėnesį N. Młodziejowska suorganizavo teatro trupę, kuri iš pradžių vaidino Minske, o spalio mėnesį persikėlė į Vilnių. 1906 m. spalio 17 d. lenkų teatro pasirodymą perpildytoje Rotušės salėje pradėjo orkestras, pagrojęs Stanisława Moniuszkos „Baisiojo dvaro“ uvertiūrą ir polonezą. Pa-

kėlus uždangą žiūrovai išvydo visą trupę², vilkinčią tradiciniais lenkų bajorų drabužiais, ir sukėlė ovacijas. Czesławas Jankowskis įvedė Nuną Młodziejowską, apsivilkusią kaip Amelija iš Julijaus Słowackio „Mazepos“. Į sceną buvo įnešta pintinė gėlių su užrašu: „Būkite sveiki!“ Jerzy Żuławskis perskaitė savo paties parašytą, lenkų teatro Vilniuje atidarymui skirtą „Prologą“. Bolesławas Szczurkiewiczius perskaitė sveikinimo telegramas, tarp kurių buvo ir Elizos Orzeszkowos laiškas. Dėl draudimo jokių kalbų nesakyta.

Pirmąsias dvi savaites teatro repertuaras buvo įvairus – tai lenkų teatro Vilniuje pirmojo sezono bruožas³. N. Młodziejowska nusprendė priminti ir pirmą kartą Vilniuje pastatyti lenkų klasiką, užsienio dramaturgijos šedevrus ir visų pirma supažindinti Vilniaus žiūrovus su šiuolaikine dramaturgija, kuri buvo statoma kituose lenkų teatruose. Be populiarių A. Fredro, Michała Bałuckio, Józefo Bližińskiego komedijų, iki 1906 m. pabaigos daugiausia vaidintos modernistinės dramatos. Svarbiausia pirmųjų Lenkų teatro veiklos mėnesių premjera buvo Adomo Mickevičiaus „Vėlinės“, pirmą kartą rusų okupacijos sąlygomis pastatytos 1906 m. gruodžio 8 d. ir režisuotos J. Popławskio. Parodyti keturi pirmieji paveikslai iš Stanisława Wyspiańskiego 1901 m. parašytos inscenizacijos su būtiniais, atsižvelgiant į cenzūrą, sutrumpinimais. Spektaklis suvadintas 25 kartus pirmąjį sezoną, vėliau ne kartą atnaujintas.

Paskutinieji 1906 m. mėnesiai teatrui buvo geriausi. Premjeras sutikdavo entuziastingai arba bent jau palankiai. Lankomumas taip pat buvo geras. Spektakliai vyko Miesto teatre Rotušėje arba Miesto salėje. Lenkų teatro ir ypač lenkiškų spektaklių lankymas tapo patriotine ir pilietine pareiga – tą daug kartų pabrėžė spauda (teatras neturėjo savo pastato). Kartu tai buvo bičiulystės priesakas. Tačiau po pirmosios euforijos bangos prasidėjo sunkesni mėne-

siai, ypač tarp Kalėdų ir Užgavėnių. N. Młodziejowska, norėdama išlaikyti žiūrovų susidomėjimą, turėjo daryti nuolaidas ir koreguoti repertuarą, statyti farsus ir lengvas komedijas; recenzentus šitai nuyvlė. Be to, išsisėmė veikalų, pastatytų dar iki atvykstant į Vilnių, atsargos. Sunku buvo išlaikyti žudantį premjerų tempą (bent jau viena premjera per savaitę) bei aukštą spektaklių meninį ir profesinį lygį. Siekdama nors dalinės nepriklausomybės nuo rusų trupės ir norėdama mobilizuoti lenkišką publiką, N. Młodziejowska iš miesto išsinuomojo parodų paviljoną Bernardinų sode prie Vilnelės ir pirmą 1907 m. pusmetį suremontavo savo lėšomis. Naujajame Vasaros teatre galėjo tilpti 600 žiūrovų, jame buvo 12 ložių, balkonas ir orkestrinė. Savo veiklą teatras pradėjo 1907 m. birželio 12 d. Šiame teatre repertuaras turėjo būti lengvesnis ir skirtas plačiajai publikai, tačiau jis buvo įvairus, kaip ir vaidinamas Miesto teatre bei Miesto salėje.

Teatro repertuaras bylojo beveik beviltišką mėginimą suderinti tautinę ir kultūrinę teatro misiją, kurios ambicingai siekė N. Młodziejowska, nuolaidžiaudama potencialių žiūrovų skoniui, tačiau šie noriau leido laiką Szumano operetėje arba namų ramumoje nei Lenkų teatre. Nuo 1907 m. pradžios teatro repertuare vis daugiau vietos užėmė farsai ir lengvos komedijos, kurias papildė populiarių patriotinio turinio dramų bei žinomų literatūros veikalų adaptuoti pastatymai. Mėginta suvilioti Vilniaus publiką ir veikalais, kurių autorius arba tema susiję su Vilniumi ir Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. Statyta Władysława Syrokomla'os „Zofija, Slucko kunigaikštyste“ bei „Ołstyno gynimas“. Recenzentai pastarąjį įvertino kaip ne labai pavykusį, tačiau vertą pagarbos teatro mėginimą gražinti į sceną senstelėjusias dramas. Didelio susidomėjimo sulaukė E. Orzeszkowos „Meiro Ezołowicziaus“ ir „Išdidžių širdžių“ inscenizacijos, taip pat pirmą kartą po ilgų cenzūros draudimo metų pastatyta Alojzo Felińskiego „Barbora Radvilaitė“. Po Hieronimo Druckiego-Lubeckio dramos „Taip mirdavo lietuviai“ arba J. Słowackio „Mindaugo“ pastatymų pasirodė komentarai, kad teatras ieško žiūrovų tarp lietuvių bendruomenės. Tikriausiai taip ir buvo, juo labiau kad J. Słowackio „Mindaugas“, kaip ir visa jo dramaturgija, suvaidino svarbų vaidmenį lietuvių teatro raidai.

Kitą N. Młodziejowskos teatro repertuaro dalį užėmė lenkų ir kitų šalių autorių modernistinė drama. Kukliau buvo atstovaujamas vadinamasis didysis klasikinis repertuaras. Svarbiausią vietą užėmė J. Słowackio dramos. Be minėto „Mindaugo“, kurio pastatymo reikalingumu abejota, argumentuojant, kad tai silpniausioji autoriaus drama, vaidinta „Naująją Dejanirą“ („Fantaziją“), „Horštynskį“, „Baladiną“, „Mazepą“ bei patį svarbiausią spektaklį, įėjusį į lenkų teatro istoriją – „Lilą Venedą“, kurią pastatė Ferdynandas Ruszczykas. Prie svarbių premjerų vertėtų priskirti S. Wyspiańskiego „Vestuves“ ir „Teisėjus“. J. Slo-

wackio kultą, dėmesį naujausioms dramoms N. Młodziejowska neabejotinai atsivežė iš Krokuvos teatro, jo pavyzdžiu mėgino formuoti repertuarą labai stipriai akcentuodama tautišką, lenkišką, pobūdį. Sunkiomis sąlygomis, deja, dažnai nesėkmingai, bandė suderinti visuomenines, patriotines ir menines lenkų teatro Vilniuje funkcijas.

Teatro kritika buvo palanki teatrui ir rėmė jo direktorę, tad jos vertinimai nėra visiškai patikimi. Ryžtingesnės nuomonės yra išreikštos 1906 ir 1907 m. pradžios recenzijose – pirmaisiais teatro veiklos mėnesiais. Didėjant finansiniams sunkumams, recenzentų balsai švelnėja, nors ne kartą abejojama repertuaru ir atlikimu⁴. Kadangi recenzentai vengė ryžtingų negatyvių vertinimų, galima manyti, kad didesnioji pastatymų dalis turėjo būti menko lygio.

1908 m. „Plotka Wileńska“ išspausdintas satyrinis eilėraštukas „Iš teatro. Trumpa instrukcija Vilniaus teatro artistams“ mini dažniausiai recenzentų kartojamus priekaištus. Kaip matyti, jie susiję su esminiais dalykais – teksto valdymu⁵, dėmesiu personažo konstrukcijai, sceninei detalei ir visų pirma pasenusiu aktorių vaidybos stiliumi. Dera prisiminti, kad Vilnius nebuvo teatrinė dykynė. Veikė rusų teatras. Jame gastroliavo garsūs aktoriai, tarp jų ir Vera Komisarževskaja. Tiesa, Hipolitas Korwin-Milewskis rašė, kad vilniečiai boikotavo rusų spektaklius (šandien sunku pasakyti, ar tai tiesa), tačiau taip pat pabrėžė, jog kiek kartų jam tekę būti Maskvoje ar Peterburge – visada eidavo į teatrus⁶. Tačiau galima manyti, kad lenkų inteligentijai, tuometiniam Vilniaus elitui nebuvo nežinomos naujausios aktorinio meno tendencijos. Vertinta, kad scenoje kalbama lenkiškai, tačiau pastebėti ir lenkų aktorių teatrinės kūrybos trūkumai.

„Plotka Wileńska“ naudojosi satyrinio periodinio leidinio privilegijomis ir aštriai reiškė savo priekaištus teatrui; vienas jų – klasikos veikalų pastatymų trūkumas. Klasikos pastatymai Vilniaus scenoje susidurdavo su trimis kliūtimis: profesinėmis, susijusiomis su aktorių vaidybos stiliumi, laiko – eilinių premjerų rengimo tempu ir finansinėmis, priklausančiomis nuo lankomumo. Norėdama išsilaikyti lenkų trupę turėjo didinti premjerų skaičių. Vyravo šiuolaikinės pjesės bei komedijos. Aktoriai susidurdavo su tam tikromis schemomis, vaidybos manieromis, jiems buvo sunku pakeisti vaidybos stilių, atitinkantį romantinę dramą ar tragediją. Trūko laiko, kad būtų tinkamai įvaldytas tekstas ir sukurta spektaklio koncepcija, todėl mažiausiai pastabų recenzentai turėdavo dekoracijoms. Trečioji kliūtis – mažas lankomumas. Nuomonė, kad vilniečiai nenoriai lankė klasikinių dramų pastatymus ir taip skatino formuoti menką, pramoginių, neambicingą repertuarą, buvo ir yra perdėta. Teatro salės vaidinant lenkų teatrui tuščiomis vietomis švytėjo ir per premjeras ar triukšmingus farsus, kurie kitur buvo labai populiarūs. Atrodo, kad vienodai teisingi abu teiginiai: menkas klasikinių spektaklių lan-

komumas lėmė jų mažėjimą repertuare, kartu nepakankamas klasikinių dramų pastatymų lygis galėjo atbaidyti galimus žiūrovus. Lankomumo bei vaidinimų skaičiaus rekordus sumušė jau minėtos „Vėlinės“. „Lila Veneda“, neabejotinai didžiausias N. Młodziejowskos teatro meninis pasiekimas, taip pat buvo sutikta entuziastingai, spektakliui netrūko žiūrovų. Tačiau šis spektaklis buvo parengtas ypač rūpestingai, panaudojant išskirtines laiko bei finansines sąnaudas – 3 000 rublių, kurie negalėjo atsipirkti, turint omenyje, kad brangiausias bilietas į premjerą kainavo 12 rublių, o į kitus spektaklius – 8. Pajamos už spektaklius geriausiu atveju galėjo padengti tik kasdienes išlaidas (Vasaros teatro išlaikymą, atlygi aktoriams bei aptarnaujančiam personalui etc.). „Lila Veneda“ buvo Vilniaus lenkų teatro, vadovaujamo N. Młodziejowskos, paskutinė didelė šventė.

Grįžkime prie „Plotka Wileńska“ satyrinės N. Młodziejowskos teatro „kronikos“. Satyros taikinyms buvo repertuaro sandara ir konkretūs spektakliai, komentuoti feljetonų rubrikoje „Ne paskalos“. Satyrinį teatro įvaizdį papildė pajuokiančios afišos, repertuarai, karikatūros. Ne kartą Bolesławas Szczurkiewiczius dienraščių skiltyse priekaištavo dėl „tam tikros grupės“ neapykantos teatrui, nenorėjimo suprasti teatro padėties, dėl pernelyg aštraus kritavimo, kenkimo Vilniaus lenkų teatrui. Priekaištai nebuvo teisingi. „Plotka Wileńska“ tinkama panegirika pagerbė Józefo Popławskio jubiliejų. Puolė recenzentus dėl „dvarininkiško“ požiūrio į teatrą ir juokėsi iš jų skirtingo aktorių vaidybos vertinimo, demaskuodama kritikos silpnumą ir paviršutiniškumą. Tai, kad apie teatrą buvo rašoma beveik kiekviename numeryje, prisidėjo prie lenkų teatro populiarinimo.

Nuo 1907 m. vidurio lenkų trupė vaidino trijose vietose, tačiau materialinė padėtis nepagerėjo. Išlaidas N. Młodziejowska turėjo padengti iš savo lėšų. Nepadėjo ir gastrolių kviečiami garsūs aktoriai⁷ – finansinė teatro krizė vis gilėjo. Nepaisant trupės, jos direktorės pastangų bei Vilniaus recenzentų raginimų, netgi teatro premjerose buvo tuščių vietų. „Abejingumas teatrui“ aiškintas tuo, kad Vilniuje keturis dešimtmečius nebuvo šios lenkų kultūrinio gyvenimo institucijos. Recenzentų nuomone, vilniečiai „atprato“ nuo teatro (šis argumentas pasirodys ir tarpukariu), tad pirmiausia reikia sužadinti jų susidomėjimą ir įtikinti bendravimo su menu poreikiu⁸. Pasisakyta už būtinybę ieškoti teatrui plačiosios publikos, pigių spektaklių organizavimą. Kartu reikia pripažinti, kad bilietų kainos buvo palyginti didelės. Įeinamasis bilietas į Miesto teatrą (stovimoji vieta) kainavo 32 kap., sėdimoji vieta balkone – 60–80 kap., krėslas – nuo 90 kap. iki 1,20 rublio. Vasaros teatre: įeinamasis bilietas – 20–25 kap., vieta balkone – nuo 50 kap. iki 1,30 rub., krėslas – nuo 75 kap. iki 1,80 rub. Žmogaus, dirbančio parduotuvėje, atlyginimas siekė 25–40 rublius.

1908 m. gruodį Wojciecho Baranowskio, teatro kritiko ir vyriausiojo „Kurier Litewski“ redaktoriaus, iniciatyva buvo įkurta Vilniaus lenkų teatro rėmimo draugija, vėliau veikusi kaip Lenkų scenos meno rėmimo draugija. Pirmininku tapo Maksymilianas Maliński (advokatas), sekretoriumi – Benedyktas Hertzas (literatas, taip pat teatro kritikas). Valdyboje taip pat buvo Emilia Węśławska, teatro kritikė, visuomenės veikėja. Draugija savo veiklą pradėjo 1909-ųjų kovą. Vienas svarbiausių tikslų buvo finansinė ir programinė pagalba teatrui. Jau kovą lenkų teatras iš draugijos gavo 4000 rublių, o už kiekvieną spektaklį „masėms“ sumažintomis kainomis papildomai mokėta po 100 rublių⁹. Dėl šios dotacijos 1909 m. vasarą buvo bilietų su 50% nuolaida į sekmadieninius vidurdienio spektaklius (14, 14.30 val.). Ši veikla padidino Vasaros teatro lankomumą, tačiau neilgam. Vilniečiai ir toliau retai lankydavosi teatre. 1909 m. vasarį N. Młodziejowska buvo nusprendusi palikti Vilnių, tačiau pasidavė prašymams ir pažadams gerokai daugiau remti teatrą ir pasiliko, už tai jai iškilmingai padėkota 1909 m. vasario 22 d. Deja, po metų, 1910 m. kovo 13 d., su N. Młodziejowska iškilmingai atsisveikinta.

Nuolatinio lenkų teatro įkūrimas Vilniuje buvo labai svarbus įvykis. Nepaisant jo direktorės pastangų, nepaisant daugybės raginimų, reklaminių skelbimų, kreipimūsi ir sistemingos lenkiškų laikraščių bei žurnalų apžvalgininkų recenzinės veiklos, pritrūko publikos, kuri nuolat remtų savo teatrą. Apie tai liudija „Tygodnik Ilustrowany“ apžvalgininkas, kuris kaip stebėtojas iš vidaus situaciją įvertino šitaip: „Skalka: Aforizmai apie Vilnių. Vilnius yra tarsi miestas, pastatytas kaime. Lenkų teatre Vilniuje nėra „publikos“, tik bendro privataus bičiuliško žaidimo dalyviai. Visi vienas kitą pažįsta. Nėra nei minios, nei spūsties. Visi lyg ant delno; lengvai galima suskaičiuoti visus salėje esančius asmenis, suklystant nebent dėl neatidumo. Teatre skaudžiausiai juntama, kad lenkai Vilniuje tampa tik nedidele grupe, netgi norėję pasakyti: kolonija. Be tų žmonių, susirinkusių nedidukėje teatro salėje, neužpildančių jos iki kraštų, gatvės minios ten, už teatro pastato sienų, nesijaučia. Vilniuje nėra lenkų teatro publikos; tik saujelė teatro mylėtojų arba lenkų „draugija“, iš principo remianti lenkų teatro renginius. Tai gana apgailėtinas išpūdis“¹⁰.

Labai esminė ir taikli pastaba. To tikrai buvo per maža, kad būtų galima išlaikyti nuolat veikiančią lenkų teatrą su Krokuvos ar Lvovo lygio repertuaru ir ambicijomis. Antrųjų lenkų teatro Vilniuje veiklos metinių proga Vilniaus laikraščių puslapiuose vykusios diskusijos apie lenkų teatrą dalyviai pagarbiai tvirtino, kad apie ryšius su lenkų kultūra pareiškė maždaug 60 tūkstančių Vilniaus gyventojų, o teatre lankėsi 1,5–2 tūkst. žmonių¹¹, taigi geriausiu atveju žiūrovų galėjo užtekti penkiems vieno pastatymo vaidinimams. Tačiau taip atsitikdavo nedažnai, nes nuolat teatrą lankančių žmonių skaičius buvo dar ma-

žesnis. Miesto salėje, Miesto teatro ir Vasaros teatro salėse paprastai sėdėdavo nuolatinė gana negausi saujelė teatro mylėtojų arba atsitiktiniai žiūrovai, ne iš Vilniaus¹².

Trūko publikos kaip tam tikros bendruomenės, kurios reakcijos remiasi atitinkamais principais, yra numatomos, o jos palankumą galima atpažinti ir apibrėžti. N. Młodziejowska ir jos trupė buvo pasmerkti nepaliaujamiems ieškojimams, kuriuos lydėjo mėginimai ir klaidos. Publika, nulemianti ir papildanti teatro gyvavimą, tik formavosi. Taigi galima pasakyti, kad N. Młodziejowska ne tik įkūrė Vilniuje teatrą, bet ir pradėjo formuoti lenkų teatro publiką. Lenkų draugija galėjo teatro salę užpildyti gastrolių metu, švenčių dienomis, tačiau nuolatinio repertuarinio teatro funkcionavimo sąlyga yra tik publika. Šitai suvokė teatrinio gyvenimo Vilniuje žadintojai. Apie tai byloja N. Młodziejowskos veikla (pasirodymai trijose scenose, nuosavas Vasaros teatras, įvairus repertuaras), Lenkų scenos meno rėmimo draugijos pastangos (priemokos spektakliams su nuolaida) bei teatro propagavimas laikraščiuose ir periodinėje spaudoje. Tačiau teatro brandos, teatro publikos lavinimo ir telkimo nemokėta paspartinti. Padėtis plačiai aprašinėta, bandyta ją priminti, mobilizuoti jėgas. Abejingumas lenkų teatrui, atsitiktiniai kontaktai su menu viešosiose vietose, ambicijų plečiant savo estetinį patyrimą, dalyvaujant kultūriniam gyvenime stygius, – tokie tad dažniausi priekaištai vilniečiams. Viena tokios padėties priežasčių buvo ta, kad beveik visos kartos lenkų kultūra buvo pasitraukusi į namų prieglobstį, apsiribojo skaitymu ir privačiais draugiškais susitikimais bei mėgėjų renginiais. Šiai nuomonei neįmanoma paprieštarauti, nes tuo metu, kai N. Młodziejowskos teatras nesėkmingai kovojo dėl žiūrovų, Vilniaus „Lutnia“ veikė santykinai gerai, siūlydama savo lankytojams programas, sudarytas iš skaitymų, dramų fragmentų, deklamacijų, chorų, solistų (dainininkų ir instrumentalistų) ir orkestrų pasirodymų. Atlikėjai buvo ir profesionalai, ir mėgėjai, nors pastarųjų buvo daugiausia.

„Keturiasdešimt tylos metų“ – taip vadintas laikotarpis, kai Vilniuje nebuvo nuolatinio lenkų teatro, taip pat „vilniečių abejingumas teatrui“ – ne vienintelės N. Młodziejowskos pralaimėjimo priežastys. Ji išvyko iš Vilniaus, ir tai buvo būtent kapituliacija... Didelis deficitas, 70 tūkstančių, kuriuos ji investavo į teatrą, jokių perspektyvų, kad ji ne tik atgaus šią sumą, bet apskritai išlaikys teatrą, nebuvimas lėmė N. Młodziejowskos atsisakymą vadovauti teatrui.

Praėjus dvejiems metams po lenkų teatro įsteigimo „Scena i sztuka“¹³ puslapiuose autorius, pasirašęs H. (veikiausiai Benedyktas Hertzgas), pateikė įžvalgą ir įdomią lenkų teatro Vilniuje analizę. Įžangoje ryžtingai atmetė argumentus apie tuos „tylos metus“, „kurie netapo svarbiausia priežastimi. Jais aiškinami visi negabumai, po jais slepiamas bailumas, jais guodžiasi kvailumas“. Toliau autorius tvirtina, kad visų

pirma reikia „drąsios savikritikos, šviežio oro ir tos tiesos, kuri plaka ne dėl baismės, ne dėl grasinimo, bet dėl stipraus įsitikinimo, kad pernelyg didelis atlidumas sau patiems – kenkimas visuomenei“.

Svarstymų apie Vilniaus teatro padėtį išeities taškas yra tvirtinimas, kad teatrą Vilniaus elitas savo nuomonę formuojančioje aplinkoje traktuoja ypatingai: „Jei su visomis lenkiškomis institucijomis čia elgtumėmės perdėtai sentimentaliai, kol dar iki soties neprisidžiaugėme jiems grįžus į gyvenimą, tai teatro atveju pastebimas ypatingas vaikščiojimas ant pirštų galiukų“. Būtent čia išvelgiamas teatro silpnumas. Tas vaikščiojimas „ant pirštų“, t. y. dalykiškos kritikos trūkumas, kuri nuo pat pradžių vadovautusi meniniu požiūriu, lėmė, kad labai greitai „tas nenormalus santykis išpaikino Vilniaus teatro vadovus ir aktorius, o jų priešiškus kiekvienam neiškvėpintam vertinimui“ užkirto kelią dalykiškai diskusijai apie teatrą. Perdėtas recenzentų dėmesys kilo, žinoma, dėl to, kad ta moteris, dvarininkė, atvyko į Vilnių ir tiesiogine šio žodžio prasme vilniečiams padovanojo teatrą. Autorius neneigia N. Młodziejowskos nuopelnų. Tačiau „nuostabos, kurią ji pati mumyse žadina, perkėlimas į jos sukurtą instituciją nėra tinkamas santykis“, tiek teatro, tiek ir N. Młodziejowskos atžvilgiu. Taigi teatro kritika taip pat atsakinga už teatro meninį lygį ir jo funkcionavimą. Be kritikos teatras negali normaliai vystytis, ypač tada, kai teatro vadovybė nežino „vietinių santykių“. N. Młodziejowska nuolat ieško repertuaro „Vilniui“, o kritika jai nepadeda. „Šiandien, – apibendrina savo svarstymus autorius, – mūsų teatras išgyvena tarytum lūžį. P. Młodziejowskos svajonės, susijusios tik su grynų menu, iki galo nesiduoda įgyvendinamos. Reikia ieškoti kompromiso. Reikia surasti svajonių ir vietinės tikrovės sąlyčio tašką“.

Labai įdomiai tas pats autorius iškėlė ir teatro publikos temą. Dėl įžvalgumo ir daugiapusiškumo ši fragmentą cituojame visą: „Visų pirma p. Młodziejowskos įtikinimas, jog ji visuomenei padovanojo Vilniaus teatrą, neatitinka tikrovės. **Dovana** buvo nereikalinga. Nebūtų šios direkcijos, būtų atsiradusi kita; nes lenkiškam Vilniui reikia teatro ir kiekvienais metais jo reikės labiau. Gal iš pradžių būtume turėję ne direkciją, o „derekcijas“, bet anuomet niekas bent jau nebūtų varžęs mūsų kritikos ir, perėję naudingą kovos mokyklą, galiausiai būtume gavę tai, kas atitinka vietos poreikius. Mėginimų ir tampymųsi laikotarpis, manau, naudingas Vilniui ne tik dėl to svarbaus pojūčio, jog visuomenė pati sukūrė sau instituciją, bet ir todėl, kad drauge su tuo sugebėjimu ji būtų turėjusi galimybę pati save pažinti. Šiuo požiūriu Vilnius ir apskritai visa lenkiška Lietuva ypač negaluoja. Dėl ilgus metus buvusio plataus visuomeninio gyvenimo stygiaus susiskaldėme į grupes ir grupes, viena kitai svetimas; negausūs kultūros žmonės sukibo į mažus ratelius, kurie lyg akutės plūduriuoja vandeningame barbariškumo sultinyje. [...] Ši-

tai labai apsunkena tokios institucijos kaip teatras veiklą, nes jos privalo gyventi iš visuomenės ir visuomenei tarnauti. Rimtų kliūčių dabartinė direkcija nepaskaiciavo“.

Šio pasisakymo turinys gana iškalbingas. Tačiau ne tai svarbiausia. Esminis čia labai šiuolaikiškas teatrinio gyvenimo kaip proceso supratimas. Šis procesas remiasi tuo pačiu metu besirutuliojančiais ir vienas nuo kito priklausančiais visais jo elementais: publika, kritika ir teatru. Remiantis šiais svarstymais bei jau minėtais faktais ir nuomonėmis, galima teigti, kad N. Młodziejowska „pasirinko trumpesnę kelią“ ir todėl jai nepasisekė. Tačiau iš šių dienų perspektyvos būtina vis dėlto veikiau kalbėti apie pirmosios Vilniaus lenkų teatro direktorės sėkmę ir didžiulius nuopelnus. Ji pradėjo labai svarbią diskusiją apie teatrą, išjudino lenkų teatro gyvenimą. Jos dėka žurnalistai, žmonės, besirūpinantys teatro reikalais, bemaž vienodą dėmesį skyrė scenai, žiūrovų salei ir sau patiems. Jai išvykus lenkų teatras tebeveikė. Nebuvo puikių premjerų, puikių meninių pasiekimų, tačiau teatras išliko.

Nuna Młodziejowska-Szczurkiewiczowa dar ne kartą buvo atvykusi į Vilnių gastroliuoti (paskutinį kartą 1938 m.). Visada būdavo sutinkama su ovacijomis kaip ta, kuri padovanojo Vilniui lenkų teatrą, pirmą kartą pastatė „Vėlines“ ir „Lilą Venedą“ ir kurios pasiaukojimo tuometiniai vilniečiai nesugebėjo įvertinti. 1938 m., atsistatydinus Mieczysławui Szpakiewiczui, Walerianas Charkiewiczus pasiūlė teatrą Pohuliankoje patikėti būtent N. Młodziejowskai. Ši pasiūlymo nepriėmė, be entuziazmo jį sutiko ir vilniečiai. Anonimas iš „Kurier Powszechny“, pasisakęs prieš šį projektą, ko gero, tiksliausiai apibūdino pirmosios XX a. lenkų teatro direktorės nuopelnų esmę: „... nuopelnas lyg grūdas. Kas nešioja jį delne ir visiems rodo šaukdamas: štai didis grūdas! – tas išdžiovins jį ir nieko iš jo nepeš. Tačiau tam, kuris pasodina grūdą į žemę ir kantriai laukia, grūdas sužels. P. Młodziejowska prieš 30 metų garbingai pasodino savo vilnietišką teatro grūdą. Grūdas išleido atžalas ir be P. Młodziejowskos sėjos šiandien Vilniaus teatras neturėtų savo šlovingųjų tradicijų. Čia glūdi jos nuopelnų esmė, čia jie ir baigiasi“¹⁴.

Išvykusi iš Vilniaus N. Młodziejowska du sezonus vaidino Krokuvoje, vėliau drauge su vyru vadovavo Lenkų teatrui Poznanėje. Pirmojo pasaulinio karo metu vaidino Lenkų teatre Maskvoje, 1916–1917 m. sezoną – Stanisławos Wysockos vadovaujamame Teatre-studijoje Kijeve. 1918 m. grįžo į Poznanę, kur vaidino ir režisavo. Gastroliavo daugelyje Lenkijos miestų. Antrojo pasaulinio karo metus praleido Varšuvoje. 1945 m. grįžo į Poznanę, bendradarbiavo su tenyksiū teatru ir vadovavo dramos studijai. Ir dar kartą ėmėsi kurti teatrinį gyvenimą nuo pat pamatų – 1947–1948 m. sezoną buvo Ščecino Mažojo teatro meno vadovė. Tada jau nebegalėjo investuoti savo giminės turtą, tad aukojo savo, kaip profesiona-

lios aktorės ir režisierės, autoritetą grupei entuziastų, daugiausia mėgėjams arba prijaučiantiems aktoriams menui; autoritetą, apie kurį svajojo tikrasis miesto teatras, kuris dar tik kūrėsi. Vyriausi ščeciniečiai prisimena vilnietišką N. Młodziejowskos legendą – „panelę iš Voluinės dvarelė“ ir modernistiškai melancholišką Ameliją iš „Mazepos“ arba N. Młodziejowską, mažojoje Ščecino scenoje vaidinančią Pulkininkienę Józefo Korzeniowskio pjesėje „Ištekėjusi panelė“, Panelę Vimer–Laszlo Fodoro „Brandos atestate“.

Gauta 2005 11 21

Nuorodos

- ¹ Žr., pvz., A. Romanowski, *Młoda Polska wileńska*, Kraków, 1999, s. 54–63, 130–193; A. Kuligowska, Powrót teatru polskiego (5–7 lipca 1905), *Pamiętnik Teatralny*, 1986, z. 2–3; Przed wskrzeszeniem stałej sceny w Wilnie (1905–1906), *Wilno teatralne*, red. M. Kozłowskiej, Warszawa, 1998, s. 79–121; K. Duniec, Teatr polski w Wilnie w latach 1906–1919, *Teatr polski w latach 1890–1918. Zabór rosyjski*, Warszawa, 1988.
- ² Pirmojoje N. Młodziejowskos trupėje vaidino: Gabriela Morska, Helena Szymańska, Emilia Różańska, Zofia Jakubowska, Leonia Barwińska, Stefania Górka, Jadwiga Daniłowicz, Zofia Dobrzańska, Helena Okornicka, Antonina Podgórska, Ludwika Rabcewicz, Antonina Neubelt, Juliuszas Borawski, Józefas Popławski, Stefanas Lochmanas, Bronisławas Oranowski, Janas Pawłowski, Adamas Wiślański, Władysławas Ryszkowski, Julianas Strycharski, Julianas Dobrzański, Kazimierz Okornicki, Ludwikas Dybizbański, Leonas Jaroszyński, Feliksas Siennicki, Arturas Neromski, Bolesławas Szczurkiewiczus.
- ³ Taip pat pastatyta A. Fredro „Mergiški įžadai“, Żuławskio „Erosas ir Psichėja“, Bałuckio „Kavaliarių klubas“, Fredro jaunesniojo „Ak, jaunas, jaunas“, Bliziński „Ponas Damazy“, Beaumarchais „Figaro vedybos“, Ostrowskio „Pelinga vieta“, Perzyński „Lengvabūdė sesuo“.
- ⁴ E. Węslawska po E. Bośniacko „Čenstakavos gynimo“ premjeros rašė: „Labai gaila, kad antraeiliai veikėjai neprilygo pirmaeiliams lemtingą akimirka, kai koplyčioje Kordeckis ištraukia vėliavą iš Zamojskio rankų, p. Dybizbański (Bonifacy tėvas) nusišypojo ir išraiškingai apsimetė įdiomu jaunuoliu, moterys Zamojskos dvare stovėjo kaip marionetės, daugiau susidomėjusios žiūrovų sale, o ne veiksmu. [...] Šias smulkmentas verta prisiminti, nes svarbiausiais momentais jos žiūrovus veikia kaip šaltas vanduo (*Dziennik Wileński*, 1907, Nr 92).
- ⁵ Recenzentai ne sykį tvirtino, kad pastebėjo „didvyriškas suferio pastangas“ (J. B., Teatr Polski, *Kurier Litewski*, 1908, Nr 142). Tačiau reikia pasakyti, kad panašių pastabų galima aptikti ir Varšuvos, Krokuvos, ir Lvovo spektaklių recenzijose.
- ⁶ Wujaszek, [Hipolit Korwin-Milewski], Gawėdy starego szlachcica, Z wrażeń teatralnych, *Kurier Litewski*, 1905,

Nr 5. Apie problemas, susijusias su rusų teatro ir dramos vertinimais Vilniuje, plačiau žr.: *O polifonię głosów zbiorowych. Wileńska krytyka teatralna 1906–1940*, Szczecin, 2003, s. 129–174.

⁷ 1908 m. Vilniuje gastroliavo Józefas Śliwickis, Bolesławas Leszczyński, Juliuszas Osterwa.

⁸ Apie teatro politikos, repertuaro ir recenzentų problema žr.: *O polifonię głosów zbiorowych*, s. 11–82.

⁹ Informacija apie bilietų kainas pateikta pagal: A. Romanowski, ten pat, s. 140.

¹⁰ *Tygodnik Ilustrowany*, 1910, Nr 2 (1910 m. sausio 8 d.).

¹¹ Žr., pvz., D-ski, W sprawie teatru polskiego w Wilnie. List do Redakcji, *Goniec Wileński*, 1908, Nr 169.

¹² Kos. feljetone „Kaip šildomės“ (*Plotka wileńska*, 1908, Nr 38) rašo: „Kadaise teatre žiūrėdavau, kas atėjo į spektaklį. Iš 200 asmenų suskaičiavau apie 170 atvažiausių iš provincijos – vilniečių nedaug, tarytum jiems teatras egzistuoja“.

¹³ H., Z okazji dwulecia teatru wileńskiego, *Scena i Sztuka*, 1908, Nr 43 (1908 m. spalio 24).

¹⁴ *Kurier Powszechny*, 1938, Nr 146.

Miroslawa Kozłowska

ON THEATER IN VILNIUS. THE POLISH THEATER UNDER THE GUIDANCE OF NUNA MŁODZIEJOWSKA-SZCZURKIEWICZOWA

Summary

Nuna (Maria Antonina) Młodziejowska was born into a family of landlords on November 11th, 1884 in Zhitomir. She was educated in Cracow and took A. Baranieki's higher level courses for women. She studied performance art with Wanda Siemaszkowa in Cracow, and later in the drama class at Warsaw's music association. In 1906 she received

financial resources and became in charge of the Polish theater in Vilnius. She led Vilnius' stage for four seasons, officially until February 10th, 1910. The performances were held in the theater (in the city hall) or in the Vilnius town hall. The press often emphasized that the Polish theater, especially attending Polish plays, became a patriotic and civil duty (the theater did not have its own building). Młodziejowska decided to remind the audience in Vilnius the very existence of Polish classics, or to produce these classics for the first time, as well as to introduce modern Polish and foreign dramaturgy to Vilnius' audience. Yet after the first euphoric wave difficult months began, the attendance went down. To keep the audience interested, Młodziejowska had to compromise and adjust the repertoire, to produce farces and light comedies. From the city she rented an exhibition pavilion in the Bernardinai Garden near the Vilnelė, and renovated it in the first half of 1907. The theater began its work on June 12th of that year. The intention was to present a lighter repertoire which would appeal to the general audience. The most important premiere in the first months of the Polish theater was A. Mickevičius' "Dziady", a play that was performed on stage for the first time during the Russian occupation, on December 8th 1906, and directed by J. Popławski. The first four scenes (shortened, as thought appropriate by censorship) from Wyspiański's play written in 1901 were performed. J. Słowacki's dramas "Baladyna", "Horsztynski" and "Mendowe" were also produced, as well as certainly the most important play "Lilla Veneda" (premiered on June 12th, 1909), staged by Ferdinand Ruszczyk. Młodziejowska did not abandon her ambitions to create a serious theater in Vilnius, but due to the lack of audience and financial support her efforts did not produce the anticipated results. On March 13th, 1910, a respectful farewell was bid to Nuna Młodziejowska.